

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

ВІЙСЬКОВО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

ВИПУСК 33

Львів
Національна академія сухопутних військ
2020

ІСТОРІЯ ОЗБРОЄННЯ І ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

УДК 94:[672.711+351.753.1](477.5)«16/17»

ХАРМАК М. М.

<https://orcid.org/0000-0002-6553-5087>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.212-223>

ЗБРОЯРСЬКА СПРАВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ

Жодна із сторін виробничої культури суспільства так не відображає загальний стан цього суспільства та рівень його розвитку, як еволюція озброєння. Впродовж віків саме розвиток озброєння був одним із основних стимулів розвитку держави. Адже сила, міць, безпека та територіальна цілісність країни базуються на її обороноспроможності.

Початок революції українського народу в середині XVII століття під проводом Богдана Хмельницького стимулював розвиток військової справи в державі, а ідейно-політичний клімат та московська експансія змусили гетьманів України Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепу поступово нарощувати її бойовий потенціал.

У статті розглядаються зброярські ремесла жителів Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Автор локалізує зброярські осередки, розкриває економічні аспекти діяльності майстрів-зброярів, відтворює специфіку їх роботи.

Ключові слова: майстер-зброяр, осередок, ремесло, гармата, гетьман.

Оскільки історія виробництва є історією суспільства, дослідження різних етапів розвитку ремесла є надзвичайно важливою справою. Історичне вивчення ремісничих осередків на території Гетьманщини у XVII-XVIII ст. було започатковано у XIX ст. А. Шафонським, М. Домонтовичем, О. Лазаревським, В. Модзалевським та О. Русовим. У XX ст. ремісничі професії вказаного періоду вивчалися дослідниками О. Компан, В. Бондарчик, П. Федоренком та ін. Серед сучасних науковців за цією тематикою на увагу заслуговують дослідження Д. Тоїчкіна, С. Мальченка, В. Вечерського, Ю. Редько, В. Сергійчука, які певною мірою розкривають питання організації праці майстрів-зброярів, їх осередків на території Лівобережної України зазначеного періоду. Багато цінного матеріалу для вивчення питання розвитку та організації зброярського ремесла дають облікові джерела й розпорядча документація місцевого самоврядування та гетьманської адміністрації, описи майна гетьманів.

Хармак Марина Миколаївна, завідувач відділу історії Гетьманства НІКЗ «Гетьманська столиця», м. Батурін.

© Хармак М.М., 2020

У даній розвідці спробуємо розкрити специфіку роботи зброярів, локалізувати осередки виготовлення холодної, вогнепальної ручної зброї та артилерії кінця XVII – початку XVIII ст.

У зазначений період виробництво зброї було організоване в усіх значних містах, містечках, а також у спеціально створених “військових людвисарнях” (*Сергійчук, 1996: 134*).

Щодо технологій виготовлення, то фахівці у виробництві значною мірою використовували місцеві традиційні технологічні схеми та моделі, а також досить часто копіювали відповідні зразки закордонного як східного, так і західного походження. Це реалізовувалося в основному шляхом вивчення і вдосконалення польської, турецької зброї, яку козаки захоплювали в якості трофеїв (*Сергійчук, 1996: 135*).

Дослідниця О. Компан у праці «Міста України в другій половині XVII століття», торкаючись питання професійної приналежності населення Лівобережної України, виділяє 34 професії, пов'язані зі зброярським ремеслом. Серед них зустрічаємо гарматників, лучників, мечників, ножівників, порохівників, рушникарів, шабельників та ядерників (*Компан, 1963: 178*).

Дослідники В. Бондарчик і Д. Тоїчкін зазначають, що у вказаний період професія майстра-зброяра не виокремлювалась. Тобто часто окремих зброярських цехів не існувало, проте існував добре розвинений ковальський, який знаходився у привілейованому становищі і включав в себе ремісників багатьох суміжних спеціальностей. Так, ковальській цех Ніжина у 60-х рр. XVII століття об'єднував ковалів, гарматників, слюсарів, шабельників (*Борисенко, 1986: 109*). Коваль, завдяки умінню використовувати технологію зварювання, цементації, гартування заліза, виготовляв холодну зброю: мечі, ножі, наконечники списів і стріл, чекани (*Бондарчик, 1988: 213*).

Ці припущення можемо підтвердити значним відсотком ковалів у містах України: Київ – 17%, Стародуб – 29%, Ніжин – 39%, Переяслав – 19%, Батурин – 12%, Остер – 15%, Козелець – 15%, Сосниця – 14% (*Тоїчкін, 2001: 61-94*).

У донесенні коропського цехмістра ковалів Хоми Наумова гетьману Д. Апостолу 1730 р. також знаходимо цьому підтвердження. У ньому йдеться про те, що коропський міський ковальський цех спеціалізувався на ремонті гарматних стволів та лафетів (*Мицик, 2018: 60-98*).

О. Сокирко стверджує, що часто виготовленням та ремонтом холодної та вогнепальної зброї займалися й майстри-слюсарі (Сокирко, 2005: 145).

Основними центрами з виготовлення холодної січної зброї були Київ, Стародуб, Ніжин, Переяслав, Остер та Сосниця (Тоїчкін, 2001: 73). Також ми можемо констатувати присутність майстрів-зброярів у Батурині. У джерелах згадуються батуринці Тишко Шабельник та Іван Шабельник (Ситий, 2005: 129). За гетьманування Івана Мазепи у місті діяв і ковальський цех, що налічував 15 майстрів (Ситий, 2005: 75).

Центрами з виготовлення вогнепальної зброї були Мена, Сосниця, Стародуб, Козелець, Вороніж Глухівської сотні (Сергійчук, 1996: 133-135). У Києві діяла велика майстерня з виробництва вогнепальної зброї, яка складалась з 12 майстрів. Зброярі спеціалізувались на виробництві ручної вогнепальної зброї – пістолів та мушкетів (Борисенко, 1986: 110). Руків'я виготовлялись з горіхового дерева, стволи – зі сталі. Дуло з руків'ям з'єднували за допомогою срібних чи мідних обоймиць. Часто зброєю майстри прикрашали металевими інкрустаціями, різьбленням, насіканням, чорнінням та гравіруванням. Більш цінні зразки золотили та сріблили. Деякі пістолі і рушниці мали чохла з чорного сап'яну або оксамиту, гаптовані золотом і сріблом. Так, в описі майна Івана Самойловича зустрічаємо: «пистолеты насеканы золотом, ложи костяные, пистолеты дулы и каптуры насеканы золотом. Ольстры у них бархатны шиты золотом и серебром; мушкеты ствол красного железа насечен серебром и золотом; пищаль ствол насечен золотом, замок вызолочен, пистолеты оправные серебром и вызолочены с финифом» (Русская историческая библиотека, 1884: 1046-1202).

Рудники Любецької сотні Чернігівського полку виготовляли на потребу війська кулі, ядра та картеч (Тоїчкін, 2004: 131). Виготовленням ядер займалися й ковалі (Мицик, 2018: 131).

Ремісники-металообробники жили і працювали «около города на предместье», що обумовлювалося їх професійною спрямованістю, зокрема, протипожежними заходами (Батурин: сторінки історії, 2009: 135). Кузні у XVII–XVIII ст. будували з дерева, вони були переважно зрубною конструкції. З протипожежних міркувань

стіни часто обмазували глиною. Заможніші ковалі могли собі дозволити муровану майстерню. Двері й вікна розташовували зі сходу або півдня, щоб приміщення добре освітлювалося вдень. В кузні знаходилися горн (або пара горнів), одне-два ковадла, верстат для інструментів, ящик для палива та ємність для води (*Баньковська, 1991: 31-33*).

Ковалі займалися ремеслом упродовж всього року. Як зазначають джерела, тривалість робочого часу майстра з металообробки у середньому складала 14 годин (*Русов, 1899: 258*). Як правило, коваль працював у парі з підмайстром-молотобійцем. Підмайстрами до ковалів йшли хлопці-підлітки від 13 до 16 років. Вони отримували платню у розмірі від 15 до 20 руб. за рік (*Лисенко, 1904: 162*). Крім підмайстрів, ковалеві допомагали сини, які прагнули перейняти батькове ремесло. Часто після смерті майстра його справу могла продовжувати дружина, використовуючи найману робочу силу (*Баньковська, 1991: 34-35*). За підрахунками дослідника О. Русова, річний прибуток коваля у XVIII ст. становив близько 100 – 120 руб. (*Русов, 1899: 258*). Ціни на зброю варіювалися в дуже широкому діапазоні, залежно від вимог до зброї кожного замовника. Документи свідчать, що, наприклад, шабля «серебром оправная» коштувала у середньому 8 рублів (*Тоїчкін, 2001: 170*). Порівнюючи ціни на майно та товари у вказаний період, слід зазначити, що рублена хата з сіннями і прикомірком коштувала від 10 до 25 руб. Звідси можна зробити припущення, що ця категорія ремісників мала досить непоганий заробіток (*Сумцов, 1905: 14-35*).

Починаючи ще з Визвольної війни 1648-1657 рр. значними центрами виготовлення гармат в Україні були Київ, Ніжин, Глухів, Новгород-Сіверський, Переяслав-Хмельницький (*Жолтовський, 1973: 1-15, 109, 113, 115*). Артилерійській двір Глухова знаходився за межами фортеці і являв собою неправильну в плані чотирикутну ділянку площею близько 6 гектарів. Територія двору була оточена земляним валом, на ній розташовувалися корпуси “литейного дома”, свердлувальна та цейхгаузи. Дійшли до нас й імена глухівських майстрів гарматників: Карпо Балашевич, Йосип Балашевич, Іван Горлякевич, Іван Чуєвський, Микола (*Коваленко, 2006 70*).

Рис. 1. Шабля з піхвами, пістоль в експозиції музею археології Батурина НКЗ «Гетьманська столиця», XVIII ст.

В роки гетьманування Івана Самойловича та Івана Мазепи активно розвивається й приватне гарматне виробництво. Приватну людвисарню, що забезпечувала гарматами Почепську прикордонну фортецю та Стародубський полк, мав полковник Петро Рославець (*Мальченко, 2008: 342*). Наявність приватної артилерії у козацької старшини було звичним явищем. Так, наприклад, лубенський полковник Леонтій Свічка був власником кількох артилерійських стволів. Згадку про його «дворову» артилерію ми зустрічаємо в реєстрі пирятинських гармат 1698 року: «арматокъ три малихъ его млти п. Леонтиевыхъ Свеччиныхъ, полковника лубенского, которые тутжезостають в городе Пирятине». Те ж саме відомо й щодо стародубського полковника Михайла Миклашевського (*Мальченко, 2008: 342-347*).

Приватне литво гармат дає поштовх такому напрямку, як декоративна гармата. Виконуючи старшинські замовлення, майстри переймалися художньою насиченістю й пишністю своїх робіт. Артилерія декорувалася за усіма канонами барокового світобачення – з присвятами й гербами, грізними левами й міфічними істотами. Гармата «Лев», гармата «Соловей», гармата «Грифон» – це далеко не увесь перелік шедеврів гарматного лиття, що дійшли до наших часів й експонуються не лише в українських, а й зарубіжних музеях. В експозиції музею археології Батурина Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» також представлено уламок мортири, яка є доказом високого професіоналізму майстрів-гармашів. Фрагмент бронзовий, декорований виноградними гронами та рослинними орнаментами дає можливість уявити розвиток людвисарної справи на території Лівобережної України кінця XVI початку – XVIII століття.

Майстерня гарматника являла собою простору кімнату, де розташовувалась велика піч зі спеціальними каналами, якими у форми для відливання надходив розплавлений метал (*Голубицькій, 1970: 94*). Технологічний процес європейського гарматного виробництва у XVII ст. був досить усталеним. Спочатку із глини виготовляли фальшиву модель гармати. Для цього на дерев'яну основу кількома шарами накладали глиняне тісто, а на його поверхні закріплювали дерев'яні та ліпні прикраси. Фальшиву модель змащували жиром та знову змазували шарами глини, формуючи кожух – майбутню ливарну форму. Потім шаблон вилучали, а у підготовлену форму корпусу гармати поміщали металевий прут, обмотаний ганчір'ям та вимазаний глиною. Це був канал ствола. З форми його виймали вже після того, як гармата була відлита і загартована. Майстер заливав форму сплавом металів. Більшість гармат виготовлялися з гарматної бронзи, яка складалася на 90% з міді та на 10% – з олова. Виливали гармати і з чавуну, та вони були важкими, до того ж витримували у півтора рази менше пострілів, ніж бронзові. Після охолодження металу форму розбивали, очищали та полірували канал ствола.

Виготовлення гармати являло собою дуже складний у технічному плані процес, що вимагав високого професіоналізму майстра-ливарника, тому робота над одним стволом могла тривати 3-5 місяців. Та один майстер, навіть найдосвідченіший, не міг самотужки виготовити велику гармату. Він працював з колективом – іноді до кількох десятків чоловік – ливарників, формувальників, чеканників, ковалів, теслярів, робітників-підсобників. Так у 1675 році за гармату довжиною у півтора сажени і вагою 100 пудів майстер-гарматник отримав платню у розмірі 5 рублів. На відливання такої гармати було придбано: «полтора пуда сала на 1 рубль, 4 полтуши ветчины на 2 рубля, 13 алтын, 2 деньги, 180 яиц на 16 алтын 4 деньги, 10 пудов железа на 7 рублей, 1 балтын, 4 деньги, 50 локтей железной проволоки на 6 алтын, 4 денги, 1 пуд медной проволоки на 8 рублей, 1 пуд воску на 4 рубля, 13 алтын, 2 деньги, полгорца конопляного масла на 2 алтын, 2 деньги, воз сена на 2 алтына, 4 деньги, 2 воза угля на 12 алтын, 2 деньги, воз коровьей шерсти на 15 алтын (*Оглоблин, 1896: 9*). Перед тим, як передати виготовлену гармату замовнику, майстер мав випробувати її, вистрілюючи з неї 3 рази (*Сергійчук, 1996: 134*).

За твердженням В. Борисенка, гарматники займались виготовленням та ремонтом не лише гармат, а й ручної вогнепальної і навіть холодної зброї (*Борисенко, 1986: 111*).

Базовим елементом матеріальної частини війська було забезпечення його порохом. Виготовленням його займалися майстри порохівники. Як зазначає дослідник Б. Онопрієнко, порох виготовляли при селітроварних заводах. Центрами селітроваріння в Україні були Миргород, Полтавщина, Київщина, Путивль (*Онопрієнко, 1864: 792*). Для приготування пороху необхідні були 3 елементи: селітра, деревне вугілля та сірка. Вугілля для гармат випалювали з ліщини, верби, липи; рушничний порох потребував вугілля з вільхи та черемхи, мисливський – з конопель.

Рис. 2. Уламок дула гармати XVII – початку XVIII ст. в експозиції музею археології Батурина НІКЗ «Гетьманська столиця»

У процесі виготовлення пороху майстер змішував селітру, сірку, деревне вугілля та воду. Отриману суміш підігрівав на невеликому вогні 3 години. Коли вода випаровувалася і суміш набирала певної густоти, її висушували й пропускали через волокнисте сито. За годину сорок робітників могли виготовити 100 кг пороху (*Сергійчук, 1996: 142*).

Цікавим буде навести й склад пороху, який був різним для різних видів вогнепальної зброї:

для гармат – 100 фунтів селітри, 20 – сірки, 24 – вугілля;

для мушкетів – 100, 25, 18;

для пістоля – 100, 10, 8 (*Сергійчук, 1996: 143*).

Мінімальна річна потреба в пороху для артилерії сягала 100 тонн, а для всієї армії – 1000 тонн (*Сергійчук, 1996: 144-145*).

Дослідник В. Борисенко дає опис порохової майстерні м. Києва. Вона мала наступне обладнання: 6 корит, 36 ночов, 2 залізних лопати, 10 ковшів, 27 сит, 9 решіт, 3 грохоти, 2 ступи, 12 мідних товкачів, 2 набійники, 2 мідних пруту. Види і кількість інструментів вказують на те, що в майстерні могло працювати кілька працівників, існував поділ праці (*Борисенко, 1986: 111*). Про високий розвиток виробництва пороху на Лівобережжі та добру якість пороху згадує у своїх записках відомий французький інженер Г. Боплан: “Українці роблять чудовий порох”. Це підтверджує й факт відправки пороху до Москви з майстерень Переяслава 1687 року (*Борисенко, 1986: 111*).

Дослідники В. Борисенко та В. Сергійчук подають відомості про виготовлення зброї та ядер українськими майстрами на тульських та брянських заводах (*Борисенко, 1996: 110; Сергійчук, 1996: 144*). Також на території Північного Лівобережжя гетьмани для забезпечення армії зброєю активно використовували виробництва зброярів Запорізької Січі. Відомо, що станом на 1672 рік на Січі працювало близько 100 ковалів (*Апанович, 1954: 83*).

Про якість й рівень майстерності цієї категорії майстрів можемо судити з опису майна Івана Самойловича:

«бездуган серебряный с рукояткой деревяной, окован серебром, золочен местами;

натруска костная, оправа серебряная золочена с финифом;

ножи оправные серебром, черена позолочено ящуром;

сабля булатная, ножны хозу черного, оправная золотом с камнем яхонты красными и с изумрудами;

луки оправлены серебром, оправа резная, вызолочена и по 1 камению изумруду;

сагайдак оправа серебряная, стрелы с перьями беркутовыми серебряны» (*Русская историческая библиотека, 1884: 1046-1202*).

Найвні джерела дозволяють підтвердити існування на території Північного Лівобережжя зброярських ремесел й високий професіоналізм майстрів-зброярів. Це засвідчує, зокрема, розлога номенклатура ремісничих спеціальностей, пов'язаних з виготовлення зброї і поширення ремісничих осередків на вказаній території. Також джерела дають уяву про професіоналізм зброярів, специфіку їх роботи, розкривають економічні аспекти діяльності майстрів цього ремесла, дають можливість зробити висновки щодо рівня організації виробництва важкої артилерії, вогнепальної та холодної зброї.

Використані посилання

Апанович Е. (1954) *Исторические места событий освободительной войны украинского народа, 1648-1654 гг.* Киев, Издательство АН УССР, 103 с.

Батурич: сторінки історії: збірник документів і матеріалів (2009), Чернігів, Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, 786 с.

Бондарчик В. (1988) Полісся. Матеріальна культура. Київ, 448 с.

Боньковська С. (1991) *Ковальство на Україні*, Київ, 114 с.

Борисенко В. (1986) *Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII століття*. Київ, 262 с.

Голубицький В. (1970) *Економічна історія України*. Київ, 298 с.

Жолтовський П. (1973) *Художнє лиття на Україні XIV-XVIII ст.*, Київ, 132 с.

Коваленко Ю. (2006) Глухівські гармати XVII–XVIII століть. В: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 295-ї річниці з дня смерті гетьмана України Івана Мазепи та 10-річчя заповідника «Гетьманська столиця»*. С. 69-71.

Компан О. (1963) *Міста України в другій половині XVII століття*. Київ, 388 с.

Лисенко С. (1904) *Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии*, Полтава, 194 с.

Мальченко О. (2008) Художнє оформлення гармат часів Івана Мазепи. В: *Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха*. Київ. С. 336-363.

Мицик Ю., Тарасенко І. (2018) З нових документів до історії Сіверщини XVII–XVIII ст. *Сіверянський літопис*. № 6. С. 60-98.

Оглоблин Н. (1896) *Расходная книга киевской приказной избы 1675–1676 гг.* В: *Чтения в историческом обществе Нестора-летописца*, Т. 11, Отд. 2, С. 3-21.

Оноприенко Б. *Селитроварение в Малороссии (1864)*. *Артиллерийский журнал*. № 10. С. 771-796.

Русов О. (1899) *Описание Черниговской губернии*. Т. 2. Чернигов, 400 с.

Русская историческая библиотека. Санкт-Петербург, 1884. Т. VIII. С. 1045-1202.

Сергійчук В. (1996) *Армія Богдана Хмельницького*. Київ, 249 с.

Ситий І. (2005) *Мазепина книга*. Чернігів, ЦНТЕІ, 524 с.

Сокирко О. (2005) З історії озброєння козацького війська першої половини XVIII століття. *Січеславський альманах*. № 1. С. 144-153.

Сумцов Н. (1905) *Из украинской старины*. Харьков, 162 с.

Тоїчкін Д. (2004) Поклади в Україні залізної руди, придатної для виготовлення холодної зброї (XVII – XVIII ст.). *Історико-географічні дослідження в Україні*. № 7. С. 118–135.

Тоїчкін Д. (2001) Дослідження центрів виробництва холодної січної зброї в Україні XVII ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Вип. 5. С. 61–94.

References

Apanovich E. (1954) *Historical places of events of the liberation war of the Ukrainian people, 1648–1654*. Kiev, 103 p.

Baturin: pages of history: Collection of documents and materials (2009). Chernihiv, 786 p.

Bondarchuk V. (1988) *Polissya. Material Culture*. Kyiv, 448 p.

Bonkovskaya S. (1991) *Forging in Ukraine*. Kiev, 114 p.

Borisenko V. (1986) *Socio-Economic Development of the Left Bank Ukraine in the Second Half of the 17th Century*. Kyiv, 262 p.

Companion O. (1963) *Cities of Ukraine in the second half of the seventeenth century*. Kiev, 388 p.

Golubitskaya V. (1970) *Economic History of Ukraine*. Kyiv, 298 p.

Kovalenko Y. (2006) Hlukhiv guns of the XVIII-XVIII centuries. *Materials of the international practical conference on the occasion of the 295th anniversary of the death of the hetman of Ukraine Ivan Mazepa and the 10th Anniversary of the Hetman's Capital Reserve*. P. 69-71.

Lysenko S. (1904) *Essays on domestic crafts and crafts of Poltava province*. Poltava, 194 p.

Malchenko O. (2008) Artistic design of the guns of Ivan Mazepa. In: *Hetman Ivan Mazepa: figure, environment, epoch*, Kyiv. P. 336–363.

Mytsyk Y., Tarasenko I. (2018) From new documents to the history of the Sivershchyna of the XVIII-XVIII centuries. *Siveryansky Chronicle*. No. 6. P. 60-98.

Ogloblin N. (1896) *Consumption Book of the Kiev Ordinary Cellar of 1675-1676 biennium*.

Onoprienko B. (1864) Seliteration in Little Russia. *Artillery Magazine*. No. 10. P. 771-796.

Rusov O. (1899) *Description of the Chernihiv province*. Chernihiv, Vol. 2, 400 p.

- Russian History Library* (1884). Vol. VIII. P. 1045-1202.
- Sergeyuk V. (1996) *Army of Bohdan Khmelnytsky*. Kyiv, 249 p.
- Sitai I. (2005) *Mazepa's Book of Organizing*. Chernihiv, 524 s.
- Sokyrko O. (2005) On the history of the armament of the Cossack troops of the first half of the eighteenth century. *Sicheslavsky almanac*. № 1. P. 144-153.
- Sumtsov N. (1905) From the Ukrainian antiquity. Kharkov, 162 s.
- Toichkin D. (2001) Research centers of production of cold sown weapons in Ukraine XVII. *Historical and geographical studies in Ukraine*. Vol. 5. P. 61-94.
- Toichkin D. (2004) Deposits in Ukraine of iron ore suitable for the manufacture of cold weapons (XVII – XVIII centuries). *Historical and geographical researches in Ukraine*, № 7, P. 118-135.
- Zholtovsky P. (1973) *Artistic casting in Ukraine XIV - XVIII centuries*. Kiev, 132 p.

Kharmak M.

BROWSER BUSINESS OF LEFT-WAVE UKRAINE LATE XVII - BEGINNING XVIII CENTURY

None of the sides of a productive culture of a society so reflects the general state of that society and the level of its development as the evolution of weapons. For centuries, it has been the development of arms that has been one of the main drivers of state development. The strength, power, security and territorial integrity of the country are based on its defense capability.

The beginning of the revolution of the Ukrainian people in the middle of the seventeenth century under the leadership of Bohdan Khmelnytsky stimulated the development of military affairs in the state, and the ideological and political climate and Moscow expansion forced the hetmans of Ukraine Demyan Ignatovich, Ivan Samoilovych and Ivan Mazepov to become state.

Since the history of production is the history of society, exploring the various stages of the development of craft is an extremely important matter. Historical study of craft centers in the territory of the Hetmanate in the XVII-XVIII centuries. was started in the XIX century. A. Shafonsky, M. Domontovich, O. Lazarevsky, V. Modzalevsky and O. Rusov. In the twentieth century. The craft trades of that period were studied by researchers O. Kompan, V. Bondarchyk, P. Fedorenko and others. Among the modern

scientists on this subject, the intelligence of D. Toichkin, S. Malchenko V. Vechersky, Y. Redko, V. Sergiychuk deserve attention, which to some extent reveal the issues of the organization of the work of masters-gunsmiths, their cells in the territory of the Left-Bank Ukraine of that period.

Many valuable material for the study of the development and organization of weapons crafts provide accounting sources and administrative documentation of the local government and the hetman administration, descriptions of the hetman's property.

The article deals with the weapons handicrafts of the inhabitants of the Left-Bank Ukraine. The author makes attempts to locate gunpoint centers, to disclose the economic aspects of the activities of gunsmiths, and to recreate the specifics of their work.

Keywords: master gunsmith, cell, craft, cannon, hetman.